

*Шевчук Віктор Михайлович,  
доктор юридичних наук, професор,  
професор кафедри криміналістики  
Національний юридичний університет імені  
Ярослава Мудрого,  
Заслужений юрист України,  
ORCID 0000-0001-8058-3071*

### **КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА І ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ТА ВЗАЄМОВПЛИВІВ**

Гене́за, ви́токи, розви́ток та сучасний стан криміналістики свідчать про те, що криміналістична тактика за свою історію пройшла довгий і непростий шлях й на сьогодні являє собою достатньо сформовану систему наукових знань, вона виступає інтелектуальним ядром криміналістики і є її логіко-психологічною основою [11, с. 3]. При цьому важливо зазначити, що криміналістична тактика та її засоби мають інноваційний характер та розвиваються за інноваційним сценарієм. Як слушно зазначає В. Ю. Шепітько, засоби криміналістичної тактики не є застиглими, мають різні прояви, відрізняються динамічністю. Створення, розробка і пропонування до застосування нових тактичних прийомів, їх систем або тактичних операцій викликані модернізацією злочинності та її все більшим прилаштуванням до нових умов. Тому й ефективність застосування засобів криміналістичної тактики передбачає їх удосконалення, впровадження новітніх розробок, наукового обґрунтування [12, с. 174].

Водночас, вивчення та аналіз криміналістичних джерел, судово-слідчої практики, дає можливість виявити низку суттєвих проблем при використанні засобів і методів криміналістичної тактики практичними працівниками, що є у більшості випадків наслідком не достатньо належного криміналістичного забезпечення такої діяльності, яке нерідко пов'язане із низьким рівнем підготовки відповідних фахівців, у багатьох випадках відсутності у них необхідних теоретичних знань, умінь та практичних навичок.

Крім цього, проблеми розуміння криміналістичної тактики зараз, як ніколи раніше, є дискусійними, а науковці з цього приводу висловлюють часом діаметрально протилежні погляди. Сьогодні у криміналістиці є низка наукових робіт, де викладено різні думки про її поняття, розширення або звуження меж її застосування, поділ на слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, тактику злочинної діяльності, пропозиції виокремлення тактики “повторного слідства”, тактики протидії розслідування тощо. Як вбачається, у дослідженні цієї проблематики нині є багато дискусійних та невіршених питань, що потребують спеціального вивчення та свого розв'язання.

Сьогодні особливої значимості набуває *тенденція посилення практичної спрямованості криміналістичних розробок*, її прагматична орієнтація на вирішення важливих практичних завдань, оскільки криміналістична тактика має стати потужним джерелом ефективних змін, підвищення результативності практичної діяльності, її оптимізації в сучасних реаліях. Як вбачається, цей напрямок має бути пов'язаний із створенням відповідного науково-методичного забезпечення

використання ефектних засобів та прийомів криміналістичної тактики, активізації діяльності по створенню інноваційних криміналістичних продуктів у галузі криміналістичної тактики, впровадженню та практичному їх застосуванню у правозастосуванні. Тому сьогодні досить важливими постають проблеми дослідження взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і правозастосовної практики, які потребують поглибленого аналізу та висвітлення.

Як результат дії закону криміналістики «зумовленість криміналістичних рекомендацій вимогами практики боротьби із злочинністю і удосконалення цієї практики на основі криміналістичної науки» [1, с. 173-178] можемо спостерігати деякі тенденції розвитку криміналістичної тактики, серед яких особливої значимості набувають проблеми тісного взаємозв'язку науки криміналістики, у тому числі й криміналістичної тактики, з одного боку і правозастосовної практики - з іншого. При цьому, важливо враховувати, що практика боротьби зі злочинністю є не тільки «об'єктом обслуговування та забезпечення» криміналістичної тактики, вона є також і важливим чинником та джерелом її інноваційного розвитку, критерієм оцінки ефективності теоретико-методологічних положень і практичних рекомендацій, що розробляються і запроваджуються криміналістичною тактикою. Вбачається, що взаємозв'язок та взаємовпливи криміналістичної тактики і практики боротьби зі злочинністю можуть проявлятися по-різному. Генеза, формування та сучасні тенденції розвитку криміналістичної тактики вказує на те, що такі взаємозв'язки, як правило, простежуються у двох основних формах, які образно можна назвати: а) «від практики до теорії» і б) «від теорії до практики».

У першому випадку («від практики до теорії») дійсно практика може передувати теорії, мова йде про ситуації, коли нові тактичні прийоми та засоби спочатку виникають у процесі практичної діяльності, а потім уже привертають до себе увагу вчених-криміналістів, які їх досліджують, удосконалюють та впроваджують у практику. Крім цього, такі тактичні засоби на практиці можуть виникати не лише як окремі, нові тактичні прийоми та засоби, а й як системи таких прийомів (тактичні комбінації), комплекси процесуальних та непроцесуальних дій, спрямованих на вирішення окремих проміжних завдань (тактичні операції), а також і як цілі слідчі (розшукові) дії, що об'єднують сукупність таких тактичних прийомів. Такий шлях «від практики до теорії», а не навпаки, пройшли, наприклад, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, перевірка показань на місці та ін. На практиці спочатку вони виникли як прийоми, а потім згодом оформилися у самостійні слідчі (розшукові) дії та стали об'єктом вивчення криміналістики. Після чого виникла необхідність розроблення криміналістичних рекомендацій тактики проведення таких нових слідчих (розшукових) дій. У результаті подальших наукових розробок, досліджень та використання їх на практиці ці слідчі (розшукові) дії стали більш досконалими та дієвими у протидії злочинності та вирішенні криміналістичних завдань правозастосування. Як бачимо, в таких випадках практика передувала теорії та стимулювала її подальший розвиток та формування тактико-криміналістичних знань стосовно означеної проблематики.

У другому випадку («від теорії до практики») простежується інша форма взаємовпливу та взаємозв'язку, коли тактичний прийом або тактико-криміналістична рекомендація стає результатом науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки і пропонується для впровадження у практику інноваційний криміналістичний продукт, який застосовується на практиці у постійному режимі, має позитивний ефект та результати. пошуків наукових досліджень. У таких випадках теорія випереджає практику, при цьому розроблення нових

тактичних засобів є результатом наукових пошуків у криміналістичній науці, впровадження і застосування яких спрямовано на підвищення якості та результативності правозастосовної діяльності, її оптимізації. Звичайно, що запропоновані науково-практичні рекомендації перевіряються у процесі практичної діяльності, їх затребуваність, доцільність, оптимальність, ефективність, результативність тощо. Практика виступає критерієм істиності теоретичних розробок та ефективним засобом перевірки нових тактичних прийомів і рекомендацій, а також потужним джерелом формування та перспектив інноваційного розвитку криміналістичної тактики [1, с. 175-177].

У цьому аспекті криміналістична тактика розуміється як *специфічна діяльність* уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування тактико-криміналістичних засобів, втілених у вигляді тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, рекомендацій, тактики слідчих (розшукових) дій та ін., які спрямовані на вирішення криміналістичних завдань та забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної практики. Практичне застосування засобів криміналістичної тактики здійснюється спеціальними суб'єктами, що забезпечує вирішення тактичних та інших завдань розслідування та судового розгляду, підвищує ефективність та результативність такої діяльності. При цьому суб'єктами застосування засобів криміналістичної тактики у відповідних видах і формах її застосування виступають слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, суддя, захисник та ін. Криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності усіх учасників кримінального провадження - судді, суду, слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін. У зв'язку з цим, слід розрізнити наступні підгалузі криміналістичної тактики: слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, тактику злочинної діяльності та ін. У цьому плані новим напрямком криміналістичних досліджень має стати застосування засобів криміналістичної тактики у діяльності детективів НАБУ та інших структур. Крім цього, із прийняттям Закону України "Про приватну детективну (розшукову) діяльність" постає необхідність у розробці теоретико-практичних питань засосування проблем криміналістичної тактики в діяльності приватних детективів.

Діалектика взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і правозастосовної практики, сучасний стан та тенденції розвитку криміналістичних знань у реаліях сьогодення потребують розширення меж дослідження криміналістичної тактики та подальшого розроблення її нових підгалузей з урахуванням змін кримінального процесуального законодавства та трансформації сучасної злочинності. Водночас, у даному випадку, на наш погляд, необхідно враховувати зауваження В.А. Журавля, який зазначає, що дійсно, останніми роками сфера застосування криміналістичних знань значно розширилася і на цей час предметно не обмежується лише кримінальними правопорушеннями, а поширюється на суспільні відносини, які потребують конкретного правового регулювання. Але ж сфера застосування певних криміналістичних знань (засобів, прийомів, рекомендацій) і предмет дослідження науки криміналістики – це різні речі, між ними не можна ставити знак рівності і на підставі цього стверджувати, що криміналістика досліджує закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище у суспільстві. Криміналістика й на цей час має двоєдиний об'єкт дослідження – злочинну діяльність та її

наслідки і діяльність з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду кримінальних проваджень. Саме такий підхід відповідає природі, призначенню і завданням цієї галузі знань, визначає специфіку зв'язків з іншими науками [4, с. 228].

Ці положення в повній мірі стосуються і дослідження проблематики розширення меж криміналістичної тактики, до яких потрібно відноситися досить виважено. У зв'язку із цим, не зовсім коректним є теза В. К. Весельського, що *межі розвитку криміналістичної тактики нескінченні* (курсив автора - В. Шевчук) й залежать від розширення потреб правоохоронних органів у зв'язку з виконуваною ними діяльністю, тому її вплив всередині науки криміналістики буде постійно зростати [2, с. 136]. Вбачається, що межі дослідження проблем застосування криміналістичної тактики визначаються діяльністю суб'єктів кримінального провадження та учасників кримінального процесу, які пов'язані із необхідністю ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Останнім часом науковці все частіше й небезпідставно висловлюють пропозиції щодо необхідності розробки в межах криміналістичної тактики питань щодо тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як зазначається, що із розвитком науки, а також зростаючих потреб практики стає все більш очевидним, що рекомендації криміналістичної тактики можуть бути використані, крім кримінального процесу, й в інших видах процесу і судочинства [6, с. 61]. Заслужують на увагу пропозиції окремих науковців щодо необхідності виокремлення такої підгалузі криміналістичної тактики, як *тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів* [7].

В спеціальній літературі зустрічаються пропозиції щодо виокремлення окремих криміналістичних теорій. Так А. В. Дулов розглядає виділення в криміналістичній тактиці самостійного об'єкта вивчення - тактичних завдань. Науковець зазначає, що сучасна криміналістична наука вимагає формування і розробки принципово нових теорій. Тому виникла необхідність ввести у систему криміналістичної тактики розділ «Поняття і система тактичних завдань» і в ньому викладати: 1) основи формування тактичних завдань, які визначаються цілями, які формуються кримінальним правом, кримінальним пропроцесом, морально-соціальними потребами суспільства; 2) класифікацію тактичних завдань (по належності до певної мети кримінального права, процесу, за особливостями об'єкта, суб'єкта, за цілями впливу на них); 3) основи змісту теорій, покликаних розробляти проблеми вирішення тактичних завдань [3, с. 282-286]. Як зазначається, ці та інші пропозиції щодо виокремлення окремих нових напрямів дослідження криміналістичної тактики передусім викликано специфікою кримінального процесу, змінами чинного законодавства і реаліями практики правозастосовної діяльності [5, с. 8].

Процеси взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і практики діяльності органів правопорядку свідчать про динамічність розвитку криміналістичної тактики, що позначається й на виникненні чи пропонуванні достатньо нових її структурних елементів: «тактики повторного слідства» (В. П. Бахін, 2002), «тактики забезпечення безпеки в кримінальному судочинстві» (В. В. Войніков, 2002), «тактики нейтралізації протидії розслідуванню» (Б. В. Щур, 2005), «тактика захисту інформації» (М. В. Савельєва, М. В. Смушкіна, 2005), «тактики негласних слідчих (розшукових) дій» (В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько, 2013), «тактика попередньої перевірки повідомлення про злочин», «тактика розшукової діяльності слідчого» (Р. С. Белкін, 2001), «тактики провадження у справах про адміністративні правопорушення» (В. П. Лавров, 2013) та ін.

На наш погляд, досить виважено необхідно відноситися до розширення меж застосування криміналістичної тактики, при цьому враховуючи предмет і об'єкт криміналістики та криміналістичної тактики. Тому удосконалення системи та структури криміналістичної тактики повинно здійснюватись із врахуванням існуючих наукових парадигм щодо її предмета та об'єкта, оскільки система науки і є певним чином структуроване знання про досліджувані ними предмет та об'єкт. Криміналістична тактика, будучи однією з підсистем криміналістики, об'єктно-предметна область якої включає двоєдиний об'єкт дослідження - злочинну діяльність та її наслідки, а також діяльність з виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і судового розгляду, тактика може розглядатися як системно-структурне явище, покликана своїми тактичними засобами забезпечувати ефективне вирішення криміналістичних завдань у протидії злочинності, правозастосовній діяльності, її оптимізації та підвищення якості з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

З огляду на викладене, враховуючи діалектику взаємозв'язків та взаємовпливів криміналістичної тактики і практики діяльності органів правопорядку криміналістичну тактику необхідно розглядати двояко, як у науковому, так і у практичному аспекті.

*По-перше*, криміналістична тактика розуміється передусім як розділ науки криміналістики, який складає систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації і планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження і прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Криміналістична тактика як науковий напрям та відносно самостійний розділ криміналістики має яскраво виражений синтетичний характер, а його поява та формування пов'язана із потребами практики та є результатом дії закону інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. Криміналістична тактика об'єднує не лише власне криміналістичні знання, але й положення інших галузей знань. Використання таких знань у криміналістиці відбувається як у простому їх застосуванні у «чистому вигляді», так і за допомогою їх адаптації і творчого пристосування щодо вирішення криміналістичних завдань. Дослідження проблем криміналістичної тактики мають базуватися на наукових положеннях не тільки криміналістики, а й інших галузей знань, передусім філософії, логіки, психології, воєнної тактики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу, юридичної психології та результатах узагальнення практики, з'ясовуючи їх нагальні потреби.

*По-друге*, криміналістична тактика розуміється як специфічна діяльність уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування тактико-криміналістичних засобів, втілених у вигляді тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, рекомендацій, тактики слідчих (розшукових) дій та ін., які спрямовані на вирішення криміналістичних завдань та забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної практики. криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності усіх учасників кримінального провадження - судді, суду, слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін. Крім цього, при дослідженні питань криміналістичної тактики крім, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють досудове розслідування, судовий розгляд та захист, необхідно обов'язково врахувати здійснення тактичного впливу суб'єктами кримінального провадження на поведінку осіб, діяльність яких

пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті), впливу на їх психічну діяльність з метою спонукання їх до певних вольових дій задля ефективного вирішення завдань кримінального судочинства та встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Між теоретичними і практичними напрямками криміналістичної тактики існує тісний закономірний зв'язок, який полягає у взаємозалежності, взаємозбагаченні та взаємовпливах системи таких знань, практичних рекомендацій та різновидів практичної діяльності. При цьому вивчення й узагальнення слідчої, прокурорської, детективної, розшукової, адвокатської, судової та злочинної тактики виступає головним джерелом, з якого криміналістична тактика черпає основні ідеї та теоретичні положення, які потребують наукового дослідження та обґрунтування. У свою чергу, правильність та ефективність тих чи інших теоретичних розробок перевіряється у реальній практичній діяльності органів правопорядку у протидії злочинності та вирішенні важливих криміналістичних завдань практики, яка є критерієм істинності теорії криміналістичної тактики.

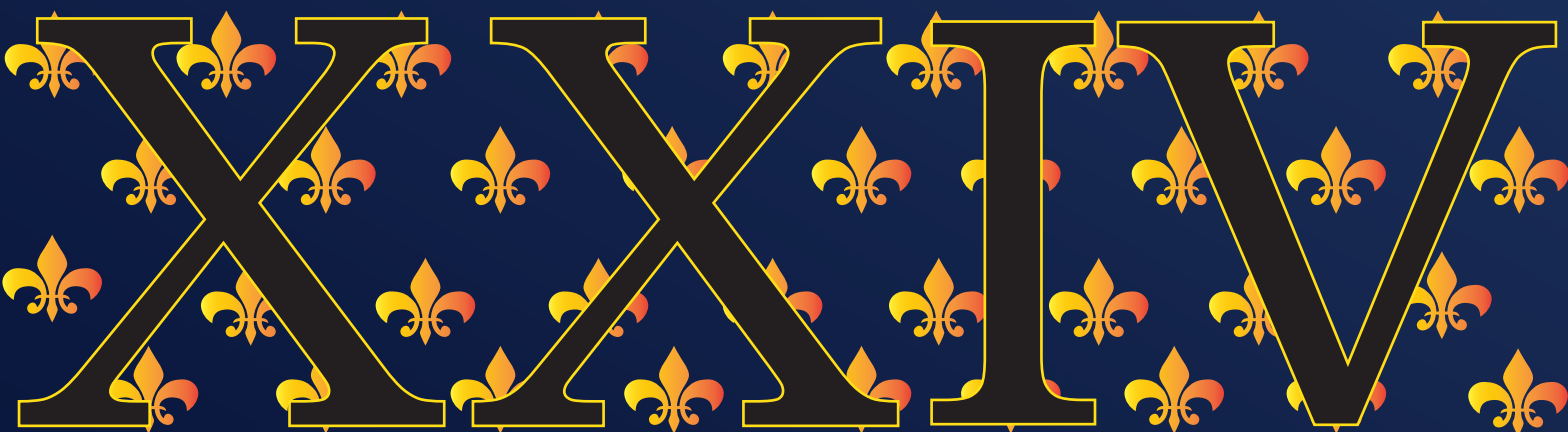
### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики. 3-е изд., доп. М.: Норма-М, 2001. 837 с.
2. Весельський В.К. Основні напрями розвитку криміналістичної тактики. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 24. С. 135-142.
3. Дулов А. В. Проблемы развития криминалистической тактики // Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 листоп. 2010 р. Х. : Право, 2010. С. 282–286.
4. Журавель В.А. Міжнаукові зв'язки криміналістики // Вісник Національної академії правових наук України. № 3 (74). 2013. С. 227-237.
5. Коновалова В.О., В.Ю. Шепітько. Криміналістична тактика і кримінально-процесуальне право: діалектичні залежності // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 9. Х.: Право, 2009. С. 5-9. С. 8.
6. Лавров В. П., Рахматуллин Р. Р., Романов В.И., Шалимов А.Н. Криминалистика: Краткий курс (конспект) лекций. Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2013.171 с.
7. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2005. 176 с.
8. Шевчук В. М. Інноваційні напрями розвитку криміналістики // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С.142-147.
9. Шевчук В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення // Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 234–246.
10. Shevchuk V. Methodology of criminalistics: discussions, tendencies, prospects // Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. XV-asis tarptautinis kongresas, Rugsėjo 19-21, 2019 Kaunas, Lietuva, 2019. 1 t. P. 29-44.
11. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

12. Шепітько В. Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового слідства (проблеми ефективності застосування) // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 172–174.



НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО  
АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО  
ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО



ВСЕУКРАЇНСЬКА  
НАУКОВО - ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ  
«ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ  
ЮРИСПРУДЕНЦІЇ»



30 травня 2020 року



**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**МАТЕРІАЛИ XXIV  
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ  
«ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ»**

**30 травня 2020 року**

**Харків – 2020**

**Відповідальні за випуск:**

**Нанарова Ольга Олександрівна** – член Секретаріату ГО «Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого».

**УДК 340.12.001**

**ББК 67.0**

**78**

*Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.*

78 Матеріали XXIV науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції», м. Харків, 30 травня. 2020 р. Харків, 2020. 496 с.

*Статті друкуються мовою авторів у авторській редакції.*

*Адреса редакційної колегії: вул. Пушкінська, 77, к. 228-п, м. Харків, 61024, Україна.*